

BAĞLAMA YAPIMI

Nail TAN

Giriş:

Türk milletinin en eski çalgıları si-puzga, kopuz ve davuldur. Bugün Ana-dolu'da en yaygın çalgı olarak bağlama-yı görmekteyiz. Bağlamaya Anadolu'da "saz" da denmektedir. Bağlama cinsi çalgıların atası, en eski Türk çalgılarından kopuzdur. Kopuz ve tezene (mız- rap) ile çalınan çalgılarımız üzerine ge-niş bir araştırma geç de olsa yayınlan-mış bulunuyor.'

Yenisey Kırgızlarının Şaman ayinlerinde kopuz çaldıklarını, 11. Yüzyıl tarihçilerinden Gardizi haber vermektedir.' Doğu Türkistan'ın Müslüman bakışları da ravap (rûbab) denilen üç telli saz ile ayin yapıyorlardı.³ Divanü Lugat-it-Türk'te kopuz, "Kubuz: Ut, ko-puz, kubuz" olarak geçmektedir.⁴

O ozanları kopuzu kutsal sayarlardı. Opüp başlarına koyduktan sonra çalarlar, hele düşman elinin sürülmesine asla müsaade etmezlerdi. Kopuzun yere konulması da saygısızlık sayılırdı. Bugün Anadolu'da bu gelenek kısmen

yaşamaktadır. 40-50 yıl öncesine kadar, güzel ve gösterişli bağlamalar, kız kaçırdığı gibi kaçırılırdı. Bu uğurda canlara kıyıldığı ender olaylardan değildir. Türklerin at, kadın, silahtan meydana gelen namus kavramı içine bağlama da girmiştir.

Eski Oğuzlarda olduğu gibi, Müslüman olduktan sonra da Şamanizm geleneğini sürdüren ozanlar, kopuzu kutsal saymışlardır. Dede Korkut, hikayelerde kopuzu ile meydana çıkıyor; ad verirken, dua ederken hep kopuz çalıyor, Oğuz kahramanları kopuz sesinden kuvvet alarak mücadelelerinde galip geliyor 6 Bir örnek olmak üzere Dede Korkut hikayelerinden "Uşun Koca Oğlu Segrek"i ele alalım. Bu hikayede; Segrek tanıdığı için düşmanı saydığı ağabeyinin elinde kopuz olduğunu görünce:

"-Mere kafir, Dedem Korkut kopuzu hürmetine çalmadım. Eğer elinde kopuz olmasaydı, ağam başıyçün seni iki parakılurdum"⁷ der. Böylece, kopuz saygı bir canı kurtarmış oluyor.

Kopuz; uzun saplı, armut ya da üç kenar gövdeli, kıl telli ve ses perdeleri yokken Anadolu'ya geçince, tahminen XIV. yüzyılda madeni tel takılmak ve

1. Mahmut Ragıp Gazinihal: **thkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız**, A. Üniversitesi Bsm. Ank. 1975, 192 S. "Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. 15

2. Prof. Abdülkadir İnan: **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, T. T. K. Bsm., Ank. 1972 S. 93, "T. T. K. yayınlarından VII. Seri No. : 24a"

3. İnan : a. g. s. 96

4. Besim Atalay **Divanü Lii:gat-it-Türk Dizi**, Alaeddin Kırıl Bsm., Ank. 1943, s. 372, "Türk Dil Kurumu Yayını"

5. Sadi Yaver Ataman : Bağlamacılık ve bağlama • geleneği, **Musiki Mecmuası**, S. 255, Şubat 1970, s. 11

6. İnan : a. g. e.' s. 93

7. Orhan Şaik Gökyay: **Dedem Korkut'un Kitabı**, M. E. Bsm., 1st. 1973, s. 131 "Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları"

bağırsak kirişten ses perdeleri bağlan- mak betle sabit olduğunu belirtiyor. Şöyle ki: suretiyle oldukça gelişmiş bir şe- kil almıştır. Tellerin takıldığı alt eşikten sapın 8 Kopuzun Orta Asya Türk kavimlerinde takıldığı noktaya kadar tekne kaç cm. ise, perdeli ve perdesiz iki şek- line de sap uzunluğu (burguluk hariç) bu ölçüye rastlanmaktadır. Bugün Türki- ye'de **13 cm. katılarak** hesaplanır. Şa- yet tekne uzunluğu, perde ve tel sayısı fark- lı çeşitli boyu 40 cm. ise, 40+ 13=53 cm. olur. bağlama tipleri görmekteyiz. Cura, cura Katılan 13 cm. fazlalık hiç bir boy bağlama, bağlama, bozuk, meydan sazı, bağlamada değişmez." 11

divan sazı, aşık sazı, tan- bura gibi adlar verilen bu bağlama tip- lerinde standart ölçü ve adlara rastla- yamamaktayız. Bu durumu normal kar- şılamak gerek. Zira halk sanatlarında standart ölçüler yoktur. Adlar yerleş- me yerlerine göre farklılık gösterir.

Eski Bağlama Yapıntı Tekniği :

Baksı dualarındaki öğelere dayalı olarak Kazak baksılarının kopuzunun gövdesi "üyöngü" ya da "üyenki" ve "karagay" kısmında ceviz, gü- gen veya ıhlamur denilen söğüt ve çam ağaçla- rından, kerestesi kullanılır En makbul bağlamalar, perdeleri ve yayının ağaç bölü- mü kızıl çalı sarmaşık ağacın- dan yapılanıdır. "topulgu" dan, teli yürük atın kuyruğundan, Burgular ceviz veya başka bir sert ağaçtan kulağı (burgusu) ta- şa biten "ırgay" olabilir. Güray Taptık da 14 bağlama çalışından, yuvarlak aynası (oyuk gövdenin yapımında kesta- ne, gürgen, ardıç gibi üzerine gerilen deri) "yelyeme" devenin ağaçların kullanı- labildiğini, ancak çok derisindedir. 9 Dikkat edilecek olursa, iyi ses verdiğin- den dut ağacının tercih kopuzun her bölümünün nelerden yapıldığı edildiğini belirt- mektedir. Sadi Yaver belirtil- miş, fakat yayının kılından ve telinin Ataman ise 15, es- kiden tesviye edilmiş sayısından söz edilmemiştir. Bu kopu- zun bağlama teknesi yapılacak kütüklerin, yay kılınının da at kuyruğu ya da ye- lesinin içine kor ateş ko- nularak üfleye üfleye kılından olduğu söylenebilir. 10

Yukarıda bağlama yapımında stan- dard ölçülere rastlamanın pek mümkün

Bağlama tekneleri çember (yaprak, kavun dilimi) ve oyma olmak üzere iki şekilde yapılır. Çember bağlamalarda tekne, ut ve mandolinlerde olduğu gibi parçalar birleştirilmek suretiyle mey- dana getirilir. Oyma bağlamalarda ise gövde yekpare ağaçtan oyulur. Makbul bağlamalar oyma olanlarıdır. 12 M. Şa- kir Ülkütaşır'a göre, 13 bağlama tekne- sinde en çok dut, hazan kestane ve na- diren sarmaşık, sap 13 bağlama tekne- sinde en çok dut, hazan kestane ve na- diren sarmaşık, sap "üyöngü" ya da "üyenki" ve "karagay" kısmında ceviz, gü- gen veya ıhlamur denilen söğüt ve çam ağaçla- rından, kerestesi kullanılır En makbul bağlamalar, perdeleri ve yayının ağaç bölü- mü kızıl çalı sarmaşık ağacın- dan yapılanıdır. "topulgu" dan, teli yürük atın kuyruğundan, Burgular ceviz veya başka bir sert ağaçtan kulağı (burgusu) ta- şa biten "ırgay" olabilir. Güray Taptık da 14 bağlama çalışından, yuvarlak aynası (oyuk gövdenin yapımında kesta- ne, gürgen, ardıç gibi üzerine gerilen deri) "yelyeme" devenin ağaçların kullanı- labildiğini, ancak çok derisindedir. 9 Dikkat edilecek olursa, iyi ses verdiğin- den dut ağacının tercih kopuzun her bölümünün nelerden yapıldığı edildiğini belirt- mektedir. Sadi Yaver belirtil- miş, fakat yayının kılından ve telinin Ataman ise 15, es- kiden tesviye edilmiş sayısından söz edilmemiştir. Bu kopu- zun bağlama teknesi yapılacak kütüklerin, yay kılınının da at kuyruğu ya da ye- lesinin içine kor ateş ko- nularak üfleye üfleye oyulduğunu, daha sonra ıhlamur, köknar veya çam gibi hafif ağaçlardan sap takıldığını söyle- mektedir. Teknenin oyulması büyük bir dikkat istemektedir. Tekne duvarları,

olamayacağını, her ustanın kendine gö- re ölçüleri bulunduğunu söylemiştik. Ancak, Şemsi Yastıman'dan edindiği bilgilere göre Mahmut Ragıp Gazimihal, sap uzunluğunun tekne uzunluğuna nis-

8. Sadi Yaver Ataman : Bağlamacılık ve bağlama geleneği, s. 11

9. İnan : a. g. e., s. 141-144

10. Ali Kemal Kaya : I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi'nde sunulan "Tarih- te ve günümüzde kopuz" adlı yayın- lanmamış bildirisi.

11. Gazimihal : a. g. e.' s. 108

12. Güray Taptık : **Bağlama Büyük Metod**, Bl. I, Kor Ofset, Ank. 1971, s. 1

13. M. Şakir Ülkütaşır'ın "Sinop ve muhi- tinde halk sazları" adlı makalesi Bartın gazetesinde 9 Kasım 1931-3 Mayıs 1932 tarihleri arasında (319-342. sayılar) ya- yınlanmıştır.

14. Taptık : a. g. e., s. 1

15. Sadi Yaver Ataman : **Anadolu Halk Sazları Yerli Musikiciler ve Halk Musi- ki Karakterleri**, Burhaneddin Mat., İst. 1938, ss. 10-11

ne kadar ince olursa ve eşit kalınlıkta elde edildiğini bana anlatmıştı Ozan- inceltirilse o kadar iyi ses çıkar(2 - 3 mm.) oğlu, bu tip yapılmış bir bağlamayı An- Tekne içersine içi boşaltılmış yu- murta- kara Etnografya Müzesi'nin kendisin- den kabuğu yapıştırılmakla sesin ih- tizasının satın aldığı da belirtmiştir.

Oyulmuş tekne 2 - 3 mm. kalınlığın- da düz ve sık elyafı göğüs denilen bir kuru tahtayla kapatılır. Göğüs tahtası- nın ses üzerindeki etkisi büyüktür. Gö- ğüs sathı balık sırtı olmazsa makbul değildir. Göğsün iki yan tarafına peş denilen başka bir keresteden yapılmış parçalar eklenerek süslenir. Göğüse 2-3 delik delindiği de olur. Bağlamanın tek- nesini parçalayıp yeniden tutkalamak- la sesinin açılacağına inanıldığından bağlamacılarca yamalı bağlama daha makbul sayılır. 16

Bağlamaların mümkün olduğu ka- dar süslü olmasına önem verilir. Çoğu zaman; tekne, göğüs, sap sedef ve fildi- şî oymalarla süslenir.

Sapa sırma püskül, hatta nazarlık bir diş sarımsak bağlanır. Perdelerin ustalıklı bağlanması da bağlamanın se- sine tesir eder. Perdeler eskiden .kuzu bağırsağından yapılıyordu. Perde bağ- lamak büyük hüner ister. Bağlamacı tabiriyle "Manda koşsan çözülmez." Bağlamalarda bugün genellikle 17 per- de kullanılmaktadır. Bağlama tiplerine göre 9-33 perde takılabilmektedir. Ga- ziantep ve Maraş havalisinde kullanı- lan ve Meydan Sazı denilen 12 telli bağ- lamanın sapının içi, uzunluğunca deli- nerek içine ufak saçmalar konur. Sapın ucuna da bir yuva açılarak kurşun dö- külür. Sapın ağırlığının fazlalığı nisbe- tinde inlemesinin iyi olacağına inanılır. 7. Kastamonulu bağlama sanatçısı İh- san Özanoğlu folklorist, eski aşık saz- larının sapının içinin boydan boya de- linerek içine bağlama teli katıldığını, böylece "daha güzel ve inlemeli bir ses"

Bağlamalarda tel sayısı 3-12 arasın- da değişmektedir. Klasik bağlamaya 3. çift tel, yani 6 tel takılmaktadır. Genel- likle, alt ve üst teller çelik, orta teller sarı veya pirinç tellerdir.

Bağlama "Tezene" adı verilen mız- rapla çalınır. Kiraz kabuğu birkaç gün zeytin yağında yatırılıp iyice yumuşa- tıldıktan sonra tezene olarak kullanı- lır. 18

Günümüzde Bağlama Yapımı

Bugün, yurdumuzda bağlamayı en iyi şekilde Kastamonu'da Tekeli Kardeş- ler'in yaptığı bilinmektedir. Öyle ki, Te- keli Kardeşler'den bağlama almak için en az bir yıl önceden sipariş vermek ge- rekir.

Ali (1923), Ahmet (1926) ve Bekir (1933) Tekeli Kardeşler, Kastamonu'- nun Hacı Muharrem Köyünde doğmuş- lardır. Tekeli Kardeşler, ilk bağlamayı 1943'te köylerinde yapmış, 1953 yılında da Kastamonu şehir merkezinde bir a- telye açmışlardır. Ali Tekeli 1944 yılın- da Çifteler (şimdi Yunus Emre Öğret- men Meslek Lisesi) ve Hasanoğlu (şim- di Atatürk Öğretmen Meslek Lisesi) Köy Enstitülerinde, Ahmet Tekeli Göl- köy (şimdi Göl Öğretmen Meslek Lise- si) Köy Enstitüsünde 50 bağlama yapa- rak öğrencilerin hizmetine sunmuştur. Tekeli Kardeşler, kendi ifadelerine göre 1944 yılından bu yana 2000 - 2500 yeni bağlama yapmış, bir bu kadar da bağ- lamayı tamir etmişlerdir. Aşık Veysel, Nida Tüfekçi, Osman Özdenkçi, Ahmet Yamacı, Ahmet Sezgin, Adnan Ataman Şemsi Yastıman, Bayram Aracı, Güray Taptık, İhsan Özanoğlu gibi tanınmış sanatçılar uzun yıllar Tekeli Kardeşle- rin bağlamalarını kullanmışlardır ve

16. Ataman : a. g. e., s. 11

17. Ataman : a. g. e., ss. 11-14

18. Ataman : a. g. e., s. 14

kullanmaya da devam etmektedirler.

Perdelerde : 0.45 mm. naylon iplik.

Tekeli Kardeşler'in bağlama yapımında kullandıkları malzemeler şunlardır:

Süslerde : Hakiki sedeften kıl tere ile kesilmiş motifler.

Teknede : Dut, karaağaç ve kestanesi. İyi ve net ses verdiği için dut kerestesi tercih edilmektedir.

Parlatma ve cilalamada : İspirto, gomalak, pomza taşı tozu, vazalin karışımı.

Kolda: Fırınlanmış ala erik, armut kayın gibi sert keresteler.

Tellerde : Curada 0,15 mm. çelik tel

Bağlamada : 0,20 mm. çelik tel.

Göğüste : Sık ve di.iz elyafı köknar kerestesi.

Divan ve Meydan Sazında : 0,25 ve 0,30 mm. çelik tel.

Ön ve arka eşiklerde : Kemik veya manda boynuzu.

Yapıştırıcı : Sıcak kemik tutkalı. Bağlama

Orta eşikte : Sert ağaçlardan herhangi biri.

yapımında kullanılan a-

letler ise resimlerde görülmekte olup,

Burgularda : Kayın kerestesi.

resim altı yazılarında adlarından söz edilmektedir.

Peşlerde : Ardıç, beyaz kavak, ceviz veya suni abanoz.

Tekeli Kardeşler, ortalama 4 - 5 iş gününde bir bağlama yapabilmektedirler.

Püskülde : İpek, renkli ibrişimler. Büyük futbol kulüplerinin renkleri tercih edilmektedir.

Şimdi fotoğraflarla bir bağlamanın nasıl yapıldığını (Tekeli Kardeşler tarafından safha safha inceleyelim:

Res. 1 — Dut kütüğüünün ölçülmesi

Res. 2 Dut kütüğüünden elektikli testere ile kapak alınıyor.

Res. 3 — Bağlamanın kâhı çiziliyor.

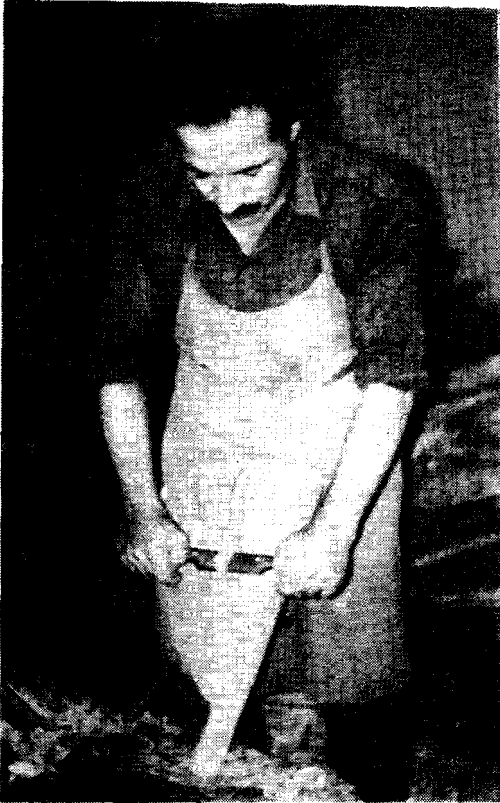
Res. 4 — Elektrikli testere ile bağlama teknesinin fazlalıkları kasılıyor.

Res. 5 - Balta ile teknenin fazlalıkları kesiliyor (balta ile taslama.)

Res. 6! - =Ternek i fazlalıkların bir kısmı da keserle alınıyor (keserle talam"a).

'Res. 7 - . Ternek dışının tesviyesi.

\$ 'Res 8! - Dfekte & ma keserle" öyuluyor

Res. 9 - Oyma keseriyle tekneyi oyma.
inceltilmesi.

Rcs. 10 - Iskarpela ile tekne duvarlarının

Res. 11 - Oyma kalemi ile inceltme.

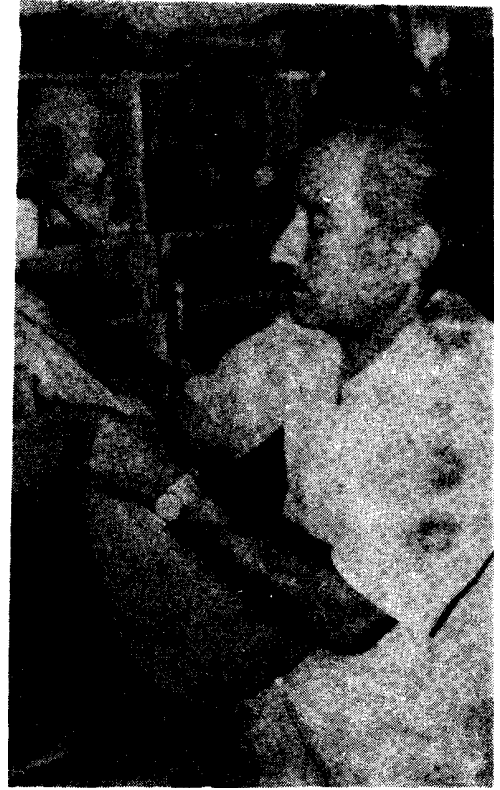

'Res. 12 - F-TeRe&ile kol yuvasının açılması. "

7

'Res. 13 - F2Kolln hâzırlanması%

Res. 14 - Kolun tutkallanarak' takılması R

Res. 15 - F*GöğRüs takOma.

Res. 16 - F-PeşRin6 taŞlışı

\$

Res. 17 - Peşler

Res. 18 - FİDakıRan g&göğs ienceenerek+İnceliliyor.

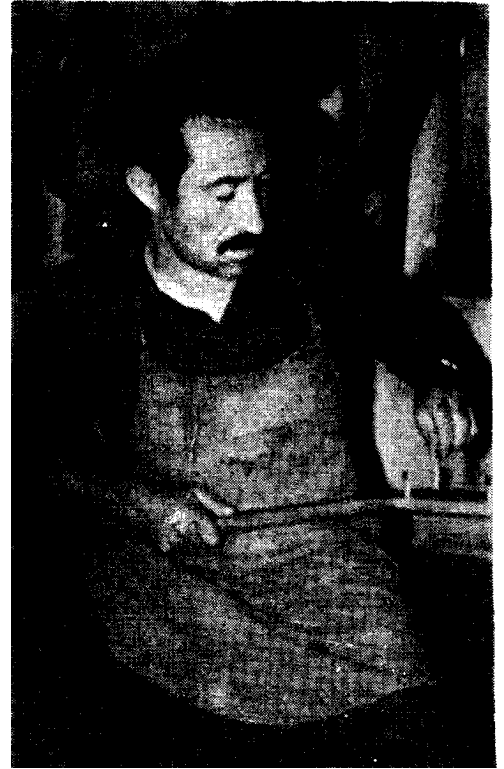
Res. 19 - Zimparalama

Res. 20 - Cilalama.

Res. 21 - Burgu yapımı.

Res. 22 - Burgulann takılması.

Res. 23 - Perde bağlama.

Res. 24 - Tel takma.

Res. 25 - *Perde ayarlanması.

) !

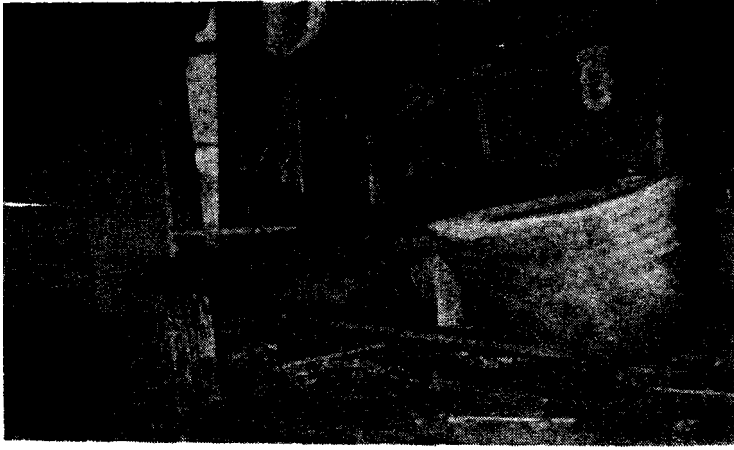
1F0G =

НАКТА& J

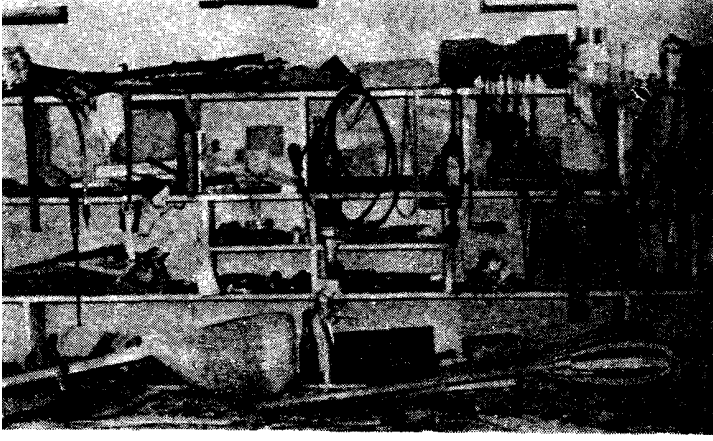

'Res. !26 -- AkRort yapma.

,) !

Res. 27 - Kolda siisleme ve sedfleme çalıřmak.

Res. 28 - D Bütün tekne ve kavun dilimi tekne.

7

)#%&:

Fotoğraflar Özdemir Tan tarafından çekilmiştir.